

Sándor Tamás vezérőrnagy:

AZ ELRETTENTÉS 70 ÉVE A HIDEGHÁBORÚ KEZDETÉTŐL NAPJAINKIG

DOI: 10.35926/HSZ.2025.1.1

ÖSSZEFOGLALÓ: A modern geopolitikai környezetben és a hagyományos fegyveres konfliktus ismételt európai megjelenésének – ami az orosz–ukrán háborúban öltött testet –, hatásaként az elrettentés kérdése újra előtérbe került. Az elrettentés stratégiái, amelyek már a hidegháborús időszakban is központi szerepet játszottak, mára egyre árnyaltabb formákat öltöttek, jellegük pedig a különböző állami és nem állami szereplők által jelentett fenyegetésekhez igazodik. A közvetlen és a kiterjesztett elrettentés aktívan befolyásolja a nemzetközi kapcsolatok dinamikáját, valamint komoly hatást gyakorol a NATO-ra mint védelmi szövetségre is. A tanulmány célja, hogy rávilágítson az elrettentés elméleteinek történetére, azok fejlődésére és változásaira, valamint vizsgálja az elrettentés jövőbeni lehetőségeit.

KULCSSZAVAK: elrettentés, elrettentési stratégiák, NATO, hidegháború

A SZERZŐRŐL:

Sándor Tamás vezérőrnagy, nemzeti katonai képviselő (MH Gróf Andrássy Gyula Katonai Képviselő Hivatala, Brüsszel), az NKE Hadtudományi Doktori Iskola hallgatója (ORCID: 0009-0009-2086-3579; MTMT: 10098825)

BEVEZETÉS

A hidegháború lezárását követően az *elrettentés* mind a közbeszédben, mind a katonai gondolkodásban háttérbe került. Ennek alapvető oka az volt, hogy a Szovjetunió és a Varsói Szerződés szétesését követően Oroszország katonai hanyatlása olyan nyugati¹ és főként amerikai katonai dominanciát hozott létre, amely garantálni látszott, hogy nincs olyan rivális hatalom, amely megkockáztatna egy általános háborút. Az Amerikai Egyesült Államok és a Nyugat, valamint a revizionista nagyhatalmak, Kína és Oroszország közötti intenzív geopolitikai verseny visszatéréseivel ez az állapot alapjaiban változott meg.² Ennek markáns megnyilvánulása az orosz agresszió Ukrajnában, amely visszahelyezte Oroszországot a hidegháborús ellenfél státuszába, és az elrettentést, illetve a védelmet ismét a NATO-stratégia középpontjába állította.³ Ennek megfelelően a NATO-tagállamok állam- és kormányfői a madridi csúcstalálkozón (2022) döntöttek a NATO elrettentési és védelmi képességeinek Oroszországgal szembeni megerősítéséről.

¹ A Nyugat ebben az értelemben magában foglalja mindazon országokat, amelyek demokratikus értékeket vallanak magukénak, és ennek megfelelően érdekközösséget alkotnak.

² Krepinevich 2020.

³ Monaghan et al. 2024.

Az új stratégiai koncepció a Szövetség alapfeladatain nem változtatott, de komoly *eltolódás* figyelhető meg a feladatok megfogalmazásában, így a „kollektív védelem” feladata Madrid után „védelmi és elrettentési” feladatokat takar, a „válságkezelés” pedig „válság-megelőzéssé és -kezeléssé” szélesedett, míg a „kooperatív biztonság” változatlan maradt.⁴ Az *elrettentési és védelmi tervcsaládot* (Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area, DDA) a SHAPE⁵ dolgozta ki, és azt a NATO vilniusi csúcstalálkozóján (2023) hagyták jóvá. Ez a változtatás komoly képességbeli fejlesztéseket és a már előretelepített erők további megerősítését irányozta elő az úgynevezett frontországokban. A NATO a kollektív védelmet szolgáló feladatok sorrendjét a „védelem és elrettentés”-ről az „elrettentés és védelem”-re cserélte. A tervcsalád átfogó felülvizsgálata eredményének jóváhagyása, illetve azon szakterületek beazonosítása, ahol a Szövetségnek további lépéseket kell tennie, a washingtoni NATO-csúcstalálkozón (2024) történt meg.⁶

Az elrettentési és védelmi tervcsalád megjelenése kapcsán egyértelmű, hogy fel kell tenni magunkban a kérdést: vajon értjük-e a katonai elrettentés fogalmát? Ismerjük-e annak alapjait, stratégiáit és azok fejlődését, fajtáit? Értjük-e a NATO jelenlegi elrettentési stratégiáját, annak jövőbeni lehetőségeit? Ezekre a kérdésekre próbálok röviden válaszolni ebben a tanulmányban.

AZ ELRETTENTÉS FOGALMA

Az elrettentést a 2019. évi Hadtudományi Lexikon az alábbiak szerint definiálja.

„Elrettentés: a nemzetközi erőszak-alkalmazás (agresszió) megelőzésének, a már folyó harc-cselekmények eszkalációja megakadályozásának egyik módja. Kísérlet a lehetséges ellenfél meghatározott cselekvési formáktól való eltérítésére olyan kockázatok jelzésével, amelyek aránytalanul nagyok lehetnek számára az elérni remélt nyereséghez képest. Akarati ráhatás a potenciális agresszorra abban az irányban, hogy mondjon le az erőszak alkalmazásáról, és keressen politikai megoldást. Az elrettentés működése azon a feltételezésen alapszik, hogy minden szereplő racionálisan fog cselekedni.”⁷

A NATO AAP-6 elnevezésű, terminológiát egységesítő dokumentuma a következőképpen fogalmaz:

„Elrettentés: A potenciális agresszor meggyőzése arról, hogy a kényszerítés vagy fegyveres konfliktus következményei meghaladják a lehetséges előnyöket. Ehhez hiteles katonai képesség és stratégia fenntartására van szükség, amelyhez egyértelmű politikai akarat szükséges.”⁸

Érdekesség, hogy a NATO és Oroszország kiadott egy közös szabályzó okmányt, amely a katonai kifejezések tartalmát pontosította. Ebben a szabályzóban a következőképpen fogalmazták meg az elrettentés tartalmát:

„Elrettentés:

1. Politikai, katonai és egyéb intézkedések sora, amelyek célja, hogy meggyőzzék a másikat felet arról, hogy a megtorlás nyílt fenyegetése miatt nem tudja politikai céljait fegyveres támadással elérni.

⁴ Csiki–Tálas 2022, 3.

⁵ Supreme Headquarters Allied Power Europe – Szövetséges Hatalmak Európai Főparancsnoksága

⁶ Tálas 2024, 5.

⁷ Krajnc 2019, 212.

⁸ AAP-6 2021, 42.

2. A potenciális agresszor meggyőzésének képessége arról, hogy a kényszerítés és/vagy a fegyveres konfliktus következményei meghaladnák a potenciális nyereséget. Ehhez megfelelő katonai képességek fenntartása, hiteles stratégia és egyértelmű politikai akarat szükséges.”⁹

A fenti idézetek alapján akár le is egyszerűsíthetnénk az elrettentés fogalmát arra, hogy az alapvetően olyan erővel (nem csak katonai) történő *fenyegetés* (és lehet az vélt vagy valós), amelynek hatására a fenyegetett lemond szándékáról.

Ha egyszerű módon szeretnénk leírni az elrettentést, azt legjobban a következő képlettel tehetjük meg: *Sikeres elrettentés = Ellenfél várható költsége > Ellenfél várható haszna*¹⁰ Amennyiben az ellenfél költsége (értsd ez alatt: az elviselhető veszteségei¹¹) nagyobb, mint a győzelemmel elérhető nyereség, akkor az ellenfél – amennyiben racionálisan dönt –, lemond a fegyveres konfliktusról. Miután a fenyegetés az agresszor „kognitív dimenzióján” keresztül érzékelt percepció, ami képességekre, szándéokra épül, és amit megfelelően kommunikál, a szemben álló fél éri el az elrettentést.

A fenyegetés kulcsa tehát a percepció az erőszakra való képesség vonatkozásában, percepció az akarat/szándék megvalósítása vonatkozásában és az ezeket hitelessé tevő reputáció hármasa, amely megfelelő kommunikációval éri el a valós elrettentési képességet. Van még egy nagyon fontos, de kevésbé frekvenciált tényező, amely komoly hatással van az elrettentésre. Ez pedig az elrettentés jogszerűsége és morális alapja. Ez a tényező ugyanis befolyásolhatja az elrettentő intézkedés célpontjában lévő vezetés támogatását saját lakosságának körében. Szintén befolyásolhatja az elrettentést végrehajtó szereplő belső támogatottságát, segíthet potenciális támogatók, szövetségesek megnyerésében, de ugyanakkor segítheti ebben a potenciális ellenfelet is.

Kissinger is kiemelte a *Nuclear weapons and foreign policy* című munkájában, hogy a hatékony fenyegetésnek nem kell feltétlenül *teljesen valósnak* lennie, elég, ha a fenyegetettnek kétségei vannak a fenyegetés megvalósításával kapcsolatban. Érvéle szerint a lehetőség bizonyos lépések végrehajtására ugyanolyan hatásos az elrettentés során, mint ha azokat a lépéseket meg is tennék.¹² Ugyanakkor fontos kiemelni, hogy az agresszorok motivációi komplexek és különbözőek, gyakran maga az agresszív oportunizmus készíti őket cselekvésre. Ezért az elrettentés olyan keretrendszer (ellenségkép) kialakítását követeli meg, amely képes az agresszióval kedvezőbb alternatívát kínálni.¹³

Az elrettentéshez ezért szükség van *képességre, elkötelezettségre* és ezek megfelelő *kommunikációjára*. Amennyiben ebből a hármas követelményrendszerből valamelyik elem nem áll rendelkezésre, vagy nem szinkronban működik, úgy az elrettentés maga sem lesz hatékony és működőképes.

⁹ Nuclear Terms and Definitions in English, 2007.

¹⁰ Glaser 1990.

¹¹ Elviselhető veszteség: amikor egy állam anyagi, technikai, területi vesztesége, az emberek szenvedése és annak mértéke nem veszélyezteti az élet-, a működési és a hadviselési képességét, még biztosítja a népesség elviselhető életmódját, és biztosítja a politikai, a társadalmi, a közigazgatási, a védelmi és a kulturális szervezetek jogállami működését, a fegyveres erők, a honvédelmi, a rendvédelmi és más közszolgálati intézmények alaprendeltetésének szükségszerű ellátását. A haderő vonatkozásában a harcképességgel még számolhatunk, ha az legalább 75%-os kiegyensúlyozott feltöltöttséggel rendelkezik, összhaderőnemi, illetve az összefegyvernemi kötelékek vonatkozásában is úgy, hogy folyamatában biztosított a személyi állomány, az eszköz- és a logisztikai utánpótlás. Krajnc 2019: i. m. 215.

¹² Kissinger 1957, 134–135.

¹³ Mazarr 2018, 2.

Fontos kiemelni, hogy a kognitív dimenzió ugyanakkor kiszámíthatatlan, ezért az elrettentés eddig leginkább akkor működött hatékonyan, ha rendelkezésre állt egy nemzetközi keretrendszer (államok közötti elrettentés), ami egyfajta közös alapot teremtett az elrettentés értelmezéséhez.¹⁴ Ennek következménye, hogy a nem állami szereplők, terrorszervezetek, nem kormányzott területek elleni hatékony elrettentés komoly kihívást jelent.

Összességében az elrettentés megjelenik a harcászati-hadműveleti szinten, amikor az erők alkalmazására, a harc megvívására fókuszál; megjelenik mint taktika, kiemelve, hogy az elrettentés eredménye (eredménytelensége) lehet egy fegyveres konfliktus kirobbanása; megjelenik mint nemzetbiztonsági stratégia, egy nagyobb védelmi politikai megközelítés és a „nemzetközi rendszer biztonságának kritikus eleme”.¹⁵

AZ ELRETTENTÉS ALAPJAI, ELRETTENTÉSELMÉLETEK

Ma már elfogadott tényként kezelhetjük, hogy Bernard Brodie volt az első, aki kijelentette, hogy az 1945 utáni világ alapvetően különbözik az azt megelőzőtől. Álláspontja szerint ennek megfelelően a katonai erő alaprendeltetése már nem a háborúk megnyerése, hanem a háborúk *megakadályozása* kell, hogy legyen.¹⁶ Brodie ezzel a megállapítással az atomfegyver háborúk karakterét megváltoztató hatására utalt. Az általa megfogalmazott álláspont indította el az *elrettentéselméletek* kidolgozását.

A hagyományos elrettentéselmélet a racionális választás elméletén alapul. Utóbbi abból indul ki, hogy:

- a szereplők racionálisak;
- a szereplők rangsorolják preferenciáikat;
- a szereplők preferenciáik megvalósítására törekcszenek.

Ebben az esetben a sikeres elrettentés feltétele, hogy a felek megértik a saját és a másik fél részére fontos értékeket, megértik, mit hajlandók kockáztatni, és ezt képesek hatékonyan és egyértelműen kommunikálni.¹⁷

Általánosan elfogadott nézet, hogy a klasszikus elrettentéselmélet alapjai ebben a racionális alapon működő államközpontú megközelítésben rejlenek. Ebben a rendszerben, ahol az államoknak saját biztonságukat kell szavatolniuk, a leghatékonyabb mechanizmus a béke megőrzésére a *hatalmi egyensúly* kialakítása és fenntartása.^{18, 19} Ha a hatalom egyenlően oszlik meg a rendszer szereplői vagy a szereplők meghatározó részei között, létrejön egy *status quo*, miáltal a béke valószínűbb, mert egyik államnak sem érdeke a kialakított egyensúly felborítása. Abban az esetben, ha a hatalom nem egyenlően oszlik meg az államok között, az erősebb készletést érezhet, hogy változtasson azon.²⁰ Racionális szereplők számításai egy nemzetközi normák által körülhatárolt környezetben együttesen szilárd alapjai lehetnek az elrettentésnek.²¹

¹⁴ Codner 2010, 22.

¹⁵ Paul 2009, 5.

¹⁶ Brodie 1946.

¹⁷ Lowther 2010, 31.

¹⁸ Morgenthau 1949.

¹⁹ Kissinger 1994.

²⁰ Zagare–Kilgour 2000.

²¹ Elgersma 2023, 2.

Erre a kiindulóponton épült a klasszikus elrettentéstudomány két ága, a strukturális elrettentéstudomány és a *döntéstudományi elrettentéstudomány*. A két elmélet ugyan különbözik, de alapvetően egymással összeegyeztethető irányba mutatnak. A strukturális elrettentéstudományt olyan tudósok képviselik, mint Kaplan, Waltz, Gaddis és Mearsheimer, míg a döntéstudományi elrettentéstudományt mögött olyan nevek sorakoznak, mint Ellsberg, Schelling, Jervis és Snyder.

Strukturális elrettentéstudomány

A strukturális elrettentés teoretikusai a nemzetközi stabilitás zálogának a hatalom elosztását látják – beleértve ebbe a rendszeren belüli hatalommegosztást, különös tekintettel a nagyhatalmakra. A legtöbb strukturalista álláspontja szerint, ha a paritásos viszony a nukleáris háború hatalmas abszolút veszteségeivel párosul, akkor egy racionalitáson alapuló háború elképzelhetetlen és gyakorlatilag lehetetlen. Álláspontjuk szerint a nukleáris egyensúly rendkívül szilárd és igen stabil, és az óriási pusztítóerővel rendelkező nukleáris fegyvereknek köszönhető a nagyhatalmi konfliktusok hiánya.²²

Snyder és Diesing úgy véli, hogy a nukleáris pusztítás lehetősége óvatossá tette az államokat, és ezzel egyidejűleg megemelték a nyílt konfliktushoz szükséges provokációs szintet.²³ Gaddis szerint a második világháború utáni időszak békéje visszavezethető egy alapvetően egyszerű struktúrára. Ez a struktúra elfedte a hatalmi realitásokat, egyszerűen fenntartható volt, szilárdabb szövetségi rendszerrel rendelkezett, és könnyen le tudta kezelni a szövetségi mintákban bekövetkező változásokat.²⁴ Mearsheimer tovább magyarázza a rendszer szilárdságát azzal, hogy a kétpólusú rendszerek mindig stabilabbak (békésebbek), mint a többpólusú rendszerek. Ennek okát abban látta, hogy a kétpólusú rendszerben eleve kevesebb lehetőség van a háborúra, mert a hatalmi egyensúly kibillenésére kevesebb esély van. A kisebb, gyengébb államok általában blokkosodnak a nagyhatalmak köré, ezzel csökkentve az egymás közötti fegyveres konfliktus lehetőségét, valamint egyszerűbb az elrettentés, mert kevesebb a potenciális ellenfelek száma.²⁵ Waltz – Mearsheimer érvelésén túlmutatva – megállapítja, hogy az egyensúlyi viszonyban lévő hatalmak különösen stabil, békés viszonyt érnek el, ha az egymással vívandó háború ára kiemelten magas. Ha a háború magas árat követel, akkor a béke fontossá válik. Ez alapozta meg a nukleáris egyensúly fontosságát, ami a bipoláris rendszer egyik alapja volt. Ugyanakkor levonja azt a következtetést, hogy a csak hagyományos fegyverekkel rendelkező országok közötti háború – ellentétben a nukleáris képességek birtokosaival – mindig lehetséges.²⁶

Összefoglalva, a strukturális elrettentés elmélete alapvetően a hagyományos és a nukleáris erők egyensúlyára vetítette le a második világháborút követő hosszú béke fenntartását. A bipoláris világrendben fennálló paritás és az egymással szemben álló nukleáris csapásmérő erők mérhetetlen pusztító képességének egyedülálló morbid kombinációja hozta létre azt a stabilitást, amely jellemezte a hidegháború időszakát.

²² Zagare–Kilgour 2000: i. m. 8.

²³ Snyder–Diesing 1977, 450–453.

²⁴ Gaddis 1987.

²⁵ Mearsheimer 1990, 11–12.

²⁶ Waltz 1993.

Döntéseméleti elrettentésemélet

A strukturális elrettentésemélettel ellentétben – amely az államközi stabilitás kulcsát a hatalom szerkezetében és elosztásában látja –, a döntéseméleti elrettentésemélet az eredmények, a preferenciák és a választások kölcsönhatására összpontosít az államok közötti konfliktuos viselkedés meghatározásában. Maga a döntéseméleti változat épít a strukturális elmélet alapjaira, de azt feltételezi, hogy az atomháború olyan veszteségekkel jár, amelyeket csak irracionálisan gondolkodó döntéshozó tekinthet a konfliktus megoldásának.

Az elmélet tartalmazza mind a formális, mind az informális *racionális választás* (várható hasznosság) elemzéseit és az ezt követő játékelméleti finomításokat. Az elmélet a döntéshozókat nem egyszerűen egy egydimenziós skála mentén helyezte el, amelynek az egyik oldalán a teljes racionalitás, a másik oldalán pedig a teljes irracionalitás található. A döntésemélet elvét vallók szerint a teljes racionalitástól való eltérésnek több oka és iránya lehet.

Az irracionalitást okozhatja rendezetlen és ellentmondásos értékrend, hibás számítás, a közvetített üzenetek hiányos fogadása, félreértése, vagy a saját üzenetek félreérthető, hibás továbbítása, a kollektív döntés problematikája, ahol az egyének nem feltétlenül azonos értékrenddel rendelkeznek, vagy a szervezeti berendezkedésük generál eltéréseket.²⁷ Jervis szerint az irracionalitás okozta bizonytalanság és az ebben rejlő kockázatok kezelésére olyan képességgel kell rendelkezni, amely alkalmas egy háború megvívására.²⁸

Ugyanez a kockázat jelenik meg Butterfield *The Tragic Element in Modern International Conflict* című munkájában, ahol a szerző hangsúlyozza, hogy bár egy konfliktusban mindkét fél megpróbálja elkerülni a háborút, nem lehetnek teljesen biztosak a másik szándékában. Ez leszűkíti a rendelkezésre álló opciókat, ezért a saját biztonságukat növelő lépéseket kell tenniük, amelyek növelhetik a fegyverkezési versenyt – amit a hatékony elrettentés igazol –, és ezzel a fegyveres konfliktus kialakulásának veszélyét.²⁹ A döntéseméleti elrettentésemélet különösen hasznos célt szolgál, mert feltételezi a strukturális elrettentésemélet által elképzelt világot, ugyanakkor a kidolgozott modellek segítenek a strukturális elrettentésemélet logikai következményeinek meghatározásában. Ezek a modellek gyakorlatilag feltérképezik az optimális stratégiai viselkedés lehetőségét a strukturális elrettentésemélet által elképzelt világban. Így segíthetnek abban, hogy magát a strukturális elrettentés elméletét finomabb tesztelésnek vessék alá. A modellek többsége számol a stratégiai bizonytalansággal, a szubjektivitással és a racionalitással.³⁰

Összességében a döntéseméleti elrettentésemélet kiterjeszti a strukturális elrettentéseméletet, figyelembe véve a nemzetközi rendszer makroszintű következményeit és a nukleáris konfrontáció magas veszteségeit. Ez az elrettentésemélet mechanizmusok kidolgozására fókuszál, amellyel paradox módon a strukturális elrettentésben megfogalmazott világot lehet kezelni. Ebben a világban, ahol a teljes konfliktus egyszerre elképzelhetetlen és gyakorlatilag lehetetlen, a válság helyettesíti a háborút. Ez az elmélet megállapítja, hogy a békét fenyegető legnagyobb veszélyt a téves számítások, a téves felfogás és a balesetek jelentik. A válságok kezeléséhez pedig olyan képességek kellene, amelyek alkalmasak a konszenzusok megkeresésére és azok elérésére. A döntéseméleti elrettentés teoretikusai

²⁷ Schelling 1960, 25.

²⁸ Jervis 1958, 58.

²⁹ Butterfield 1950, 155.

³⁰ Zagare–Kilgour 2000: i. m. 18–19.

nem óvatosságra, hanem önfeladásra, nem rugalmasságra, hanem kéréletlenségre, és nem racionalitásra, hanem irracionalitásra buzdítanak.³¹

A tökéletes elrettentés elmélete

A klasszikus elméletek alternatívájaként Zagare és Kilgour 2000-ben publikálta a *tökéletes elrettentés elméletét*, amelynek célja a klasszikus elrettentésméletek logikai hibáinak kiküszöbölése volt.

Az eltérés lényege a hitelességgel kapcsolatos nézetekben rejlik. Teóriájuk szerint a fenyegetések akkor hihetőek és úgy hitelesek, ha racionális a végrehajtásuk. A hitelesség és a racionalitás ilyen jellegű összekapcsolása egységben van a fenyegetések kezelésével és a hitelesség játékelméleti alátámasztásával. Ennek megfelelően a kölcsönös elrettentés paradoxonának megoldása a hiteles fenyegetések megléte.³² Amikor mindkét fél rendelkezik hiteles és képes fenyegetéssel, akkor kialakul a *status quo* mint racionális eredmény. Az így kialakuló egyensúly nem támaszkodik tarthatatlan feltételezésekre, ezért a véletlen háború lehetősége csökken. Zagare és Kilgour „tökéletesnek” nevezi elméletét, mert az ragaszkodik a tökéletes egyensúlyok használatához. Álláspontjuk szerint ez a tökéletességhez való ragaszkodás kizárja a nem hiteles fenyegetéseket. Összességében a tökéletes elrettentés elméletének igazi előnye, hogy ragaszkodik ahhoz, hogy *a hitelesség változik*, ugyanakkor ez a változó hitelesség határozza meg egy állam viselkedését egy konfliktusban, és egy állam ennek alapján dönt a konfliktus felvállalása és a meghátrálás között.

Centrális és kiterjesztett elrettentés

A *centrális elrettentés* alapvetően az adott védekező ország tevékenységét fedi le egy potenciális agresszorral szemben. Az Amerikai Egyesült Államok esetében ez a Szovjetunió elleni lépéseket jelentette, amelyek kimondottan az amerikai honi területek elleni támadás megelőzéséről szóltak. Röviden leírva: *kék ország* elrettenti *piros* potenciális agresszor országot egy támadástól.

A *kiterjesztett elrettentés* alapvetően azt helyezi előtérbe, hogy geopolitikailag az adott ország jóléte és biztonsága összefügg a szövetségesei, partnerei jólétével és biztonságával. A transznacionális kihívások és szereplők szükségessé teszik az elrettentés stratégiájának kiterjesztését, hiszen ez hozzájárul az adott ország biztonságához. A már alkalmazott rövid leírásnak megfelelően *kék ország* elrettenti *piros* országot attól, hogy *zöld* országot megfélemlítse, kényszerítse, vagy megtámadja. A kétpólusú világrendben ez egyértelműen az Amerikai Egyesült Államok és a NATO, valamint a Szovjetunió és a Varsói Szerződés viszonylatában volt érvényes. Fontos megjegyezni, hogy az elrettentés eredményeként *zöld* ország biztonsága szavatolt, viszont előbbi középpontjában továbbra is *piros* ország helyezkedik el. Azt is fontos leszögezni, hogy *zöld* ország akár passzívan is szemlélheti *kék* ország erőfeszítéseit (gondoljunk a NATO-tagországok 2%-os GDP-követelményére), vagy adott esetben nem is tud azokról, ugyanis a *kék* és a *zöld* ország közötti interakció ebben az esetben másodlagos. Fontos azonban megjegyezni, hogy az euroatlanti térség biztonsága az Amerikai Egyesült Államok kiterjesztett elrettentés stratégiájára épült és épül a mai napig.³³

³¹ Uo. 24.

³² Uo.

³³ Anderson et al. 2013, 4–5.

Le kell szögezni azonban, hogy a kiterjesztett elrettentés sikere mindig is az adott szövetség *elkötelezettségén*, annak kohézióján múlik. A szövetség tagjainak meg kell érteniük, hogy nekik is hozzá kell járulniuk az olyan szövetség erősítéséhez, mint a NATO, hogy aztán ennek a szövetségnek a védelmét élvezhessék mint az Amerikai Egyesült Államok létfontosságú partnerei.³⁴

ELRETTENTÉSI STRATÉGIÁK

A klasszikus szakirodalom alapvetően két gyakorlati megközelítést különböztet meg. Az egyik a *megtagadással* történő elrettentés, a másik a *büntetéssel* történő elrettentés.

Ahogy azt Chikako Kawakatsu professzor írja: a megtagadással történő elrettentés azt jelenti, hogy meggyőzzük az ellenséget arról, „a támadása kudarcot vall, mert a védelem erős”, míg a büntetéssel történő elrettentéssel megfenyegetjük az ellenséget, hogy „megboszszuljuk a támadást, ha azt végrehajtják”, azzal a céllal, hogy az ellenség tartózkodjon tőle.³⁵

Elrettentés megtagadással (*deterrence by denial*)

A megtagadással történő elrettentés esetén gyakorlatilag katonai erővel blokkoljuk az ellenség katonai képességét, hogy az területeket legyen képes elfoglalni.³⁶ Ennek az elrettentési stratégiának általában a hagyományos és a szubkonvencionális szárazföldi, tengeri és légi képességek adják az alapját. Lényege, hogy az agresszort ahelyett, hogy a támadásra való *utólagos* válaszával fenyegetnénk, az agresszió szinte valós időben történő lereagálására épít, ezzel lehetetlenné téve a támadó számára a siker elérését. Ha ez az elrettentési stratégia jól működik, az agresszor azért áll el szándékától, mert felismeri, hogy az agresszió végrehajtása nem lehet sikeres. Ki kell emelni, hogy a védekező félnek nem elég, hogy a megfelelő erők rendelkezésre álljanak, ismernie kell az agresszor szándékát, valamint azt, hol akar csapást mérni. Így tudja elérni, hogy a megfelelő helyen és időben tudja a képességeit összpontosítani. Egyes szakértők szerint napjainkban a megtagadáson alapuló stratégia sikeresebb lehet az elrettentésben, főleg akkor, ha arra megfelelő erők állnak rendelkezésre. Ennek oka, hogy bár senki nem vonja kétségbe az atomeszközök rendelkezésre állását például a NATO vagy Oroszország vonatkozásában, egy esetleges agresszor megkérdőjelezheti azt, hogy azokat az eszközöket valóban be is vetnék egy konfliktusban, főként akkor, ha az nem fenyeget egy totális háborúval.³⁷ Fontos megjegyezni, hogy a technológia fejlődésével (pl. mesterséges intelligencia) hagyományos eszközök is elérhetnek olyan pusztító képességeket, amelyek már a büntetés eszközeinek számíthatnak.

Huntington a katonai erő háromféle alkalmazását azonosította a megtagadás általi elrettentés végrehajtása során. Először is, a fegyveres erők elrettenthetnek csupán azáltal, hogy jelenlétükkel növelik az agresszor potenciális veszteségeit még akkor is, ha a védelem veszít. Másodszor, elrettenthetnek azáltal, hogy a telepített képességekkel növelik a sikeres védekezés lehetőségét, így arra kényszerítik az agresszort, hogy megkockáztassa a vereséget, vagy a kívánt sikerért sokkal magasabb árat fizessen. Harmadszor, az agresszor magas értékű célpontjaira mért csapásokkal fenyegethetik az agresszort. Ez az alkalmazás a stra-

³⁴ Freedman 2010, 250.

³⁵ Idézi Yamamoto–Kono 2005, 78.

³⁶ Snyder 1960.

³⁷ Gallagher 2019, 32–33.

tégiai nukleáris erők klasszikus szerepe, de napjaikban a nagy hatótávolságú, hagyományos robbanófejekkel felszerelt eszközök is alkalmasak erre a feladatra.³⁸

Elrettentés büntetéssel (*deterrence by punishment*)

A büntetéssel történő elrettentés középpontjában nem a megtámadott közvetlen védelme a cél, hanem az agresszor olyan stratégiai csapásokkal történő fenyegetése, amelyek számára *elfogadhatatlan* veszteségeket generálnának. A stratégia alapját a nukleáris csapásmérés képezi. A szituáció hezitálásra készítheti a védekezőt; konkrétan, ha nem egy totális háborúról van szó: hajlandó-e nukleáris csapást mérni az agresszorra. Ez a dilemma alááshatja a hitelességet.³⁹

A büntetéssel történő elrettentés a hidegháború idején jelent meg, és fejlődése több szakaszra bontható.

A tömeges megtorlás stratégiája a hidegháború elején

1949-ben létrejött a NATO. Ebben az időszakban az Amerikai Egyesült Államoknak *monopóliuma* volt nukleáris fegyverek terén. A Szovjetunió ugyan végrehajtott atomfegyverkísérleteket (1949), sőt sikeresen tesztelte a hidrogénbombát is (1952), de nem volt megfelelő célba juttató képessége, amivel az Amerikai Egyesült Államok területét fenyegethette volna. Ebben a környezetben Eisenhower elnök jelentette be a *tömeges megtorlás* (mass retaliation) stratégiáját. A stratégia alapján az amerikaiak tömeges megtorló csapást mértek volna a Szovjetunió nagyvárosaira, ha az támadást intéz a NATO ellen. Moszkva hagyományos erőkben megmutatkozó elsőprő fölényét Washington nukleáris, szintén elsőprő pusztítóképesége ellensúlyozta.⁴⁰

Ahogy Freedman fogalmazott, ez az elrettentés az Amerikai Egyesült Államok nukleáris képességeire alapozott, amit a technológiai dinamizmus erősített meg, és a Nyugat javára döntötte el a versenyt.⁴¹ Ebben az időszakban a NATO több, alapvetően hasonló stratégiai koncepciót vezetett be. Az első az 1950-ben elfogadott DC 6/1 volt, amely először fogalmazta meg az elrettentést mint stratégiai koncepciót, illetve az Amerikai Egyesült Államok nukleáris csapásmérő képessége mellé beemelte második pilléreként a megtagadás általi elrettentést, valamint meghatározta az ehhez szükséges képességeket.

A második stratégiai koncepciót 1952-ben MC 14/1 számon fogadta el a NATO-tagállamok védelmi minisztereinek tanácsa, amely tovább erősítette a megtagadáson alapuló pillért és a NATO hagyományos képességeit. A stratégia az „előretolt stratégia” elnevezést kapta. A harmadik stratégiai koncepciót 1957-ben fogadták el MC 14/2 számon. Ez a stratégia nevezte a NATO előre telepített erőit *Pajzsnak*, míg a *Kard* az amerikai stratégiai bombázóerők voltak. Ez a stratégia két különböző képességet követelt meg. Egyszer a hagyományos erők képességét alapvetően NATO-parancsnokság alatt, és a nagy távolságú bombázókból álló nukleáris csapásmérő képességet, alapvetően amerikai nemzeti parancsnokság alatt.⁴²

A NATO számára a problémát az jelentette, hogy bármilyen konfliktus esetén ez a stratégia egy mindenre kiterjedő (*all-out*) nukleáris válaszcspást irányzott elő. A taktikai

³⁸ Huntington 1983.

³⁹ Mazarr 2018: i. m. 3.

⁴⁰ Yamashita 2020, 84.

⁴¹ Freedman 1989, 125.

⁴² Monaghan 2022, 2–5.

atomfegyverek telepítése a 60-as évek közepére teljesedett ki, az atomrobbanófejek száma elérte a 7000 db-ot, ami lehetőséget kínált egy új stratégia megfogalmazásához. Ugyanakkor a taktikai atomfegyverek telepítése Európába több kérdést is felvetett, hiszen egy akár hagyományos eszközökkel megvívott háború esetén annak elszenvetői a nyugat-európai országok lettek volna, nem beszélve egy olyan háborúról, ahol a harcászati atomfegyvereket is alkalmazták volna.

A rugalmas reagálás stratégiája

Kennedy elnök 1961-ben lett az Amerikai Egyesült Államok 35. elnöke. Elnöksége alatt szembesült azzal a ténnyel, hogy az ország stratégiai atomeszközeinek alkalmazása semmilyen rugalmassággal nem rendelkezik. Ezért hivatali ideje alatt kidolgozták a *rugalmas reagálás* (flexible response) stratégiáját.

Az új terv rugalmas és szelektív nukleáris opciókat irányzott elő, valamint tartalmazta a megelőző első csapás képességét is. Bár a stratégia a szovjet nukleáris és hagyományos erők elleni ellencsapások lehetőségének megteremtésére helyezte a hangsúlyt („no city” policy), Moszkvából komoly ellenreakciókat váltott ki. Ez betudható volt annak, hogy a szovjetek rosszabb helyzetben voltak nemcsak a nukleáris képességek terén, de az amerikai légi-erő képes lett volna véleményük szerint egy sikeres megelőző atomháború megvívására.⁴³ A NATO 1968-ban vezette be a rugalmas reagálás koncepcióját.⁴⁴ A Szövetség a fenyegetéseket egy széles skálán értelmezte, aminek eredményeképpen a NATO-nak ugyanilyen széles spektrumban kellett reagálnia egy esetleges agresszióra. A koncepció meghatározta a közös fellépést, a hatékony választ és a rugalmasságot. A rugalmasság így három formában jelenhetett meg: a közvetlen védelemben, az irányított eszkalációban (ebbe beleértették a nukleáris dimenziót is) és az általános nukleáris válasz lehetőségében. Ez utóbbit alapvetően csak egy általános szovjet nukleáris támadás esetén alkalmazták volna.⁴⁵

A kölcsönösen biztosított megsemmisítés dilemmája

1967-re az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió is elérte atomarzenáljának csúcspontját. A két szuperhatalom annyi nukleáris eszközzel rendelkezett, hogy azokkal többszörösen képesek lettek volna elpusztítani a Földet. McNamara védelmi miniszter már az 1962-es athéni NATO-csúcson tartott beszédében tett utalásokat az amerikai nukleáris stratégia változásaira.

McNamara mellett érvelt, hogy a NATO-nak egy általános nukleáris háborút ugyanúgy kellene kezelnie, mint egy hasonló hagyományos háborút, az atomcsapások fókuszában az ellenség atomcsapásmérő képessége kell, hogy legyen, továbbá szerinte a britek és a franciák által fejlesztett kisméretű nukleáris erő fenntartása költséges és szükségtelen.⁴⁶ Ez utóbbi megállapítása gyakorlatilag nyílt támadás volt a De Gaulle-i felfogással szemben, amelynek következménye Franciaország kilépése volt a NATO katonai szárnyából.

A konkrét *kölcsönösen biztosított megsemmisítés* (mutual assured distraction, MAD) elméletét szintén McNamara jelentette be az 1967. szeptember 18-i San Franciscó-i beszédében, melyben kiemelte, hogy a szovjet szándéktól függetlenül az Amerikai Egyesült Államok szinten tartja – és ha kell, fejleszti –, azon képességét, amivel viszonyossági alapon képes

⁴³ McDonough 2005, 815.

⁴⁴ MC 14/3, 1968.

⁴⁵ Kiss 2015, 135.

⁴⁶ Fairbanks 2004, 139.

a biztos megsemmisítésre a Szovjetunióval szemben.⁴⁷ A stratégia gyakorlatilag a gyorsan változó nemzetközi helyzet, a változó katonai képességek és nem utolsósorban a változó szövetségi keretrendszer leképezése volt. Intézkedések egész sorát dolgozták ki arról, hogyan lehet megoldást találni a vitás kérdésekre, a katonai kapcsolatok szabályozására annak érdekében, hogy biztosítsák a stabilitást. Ezt a stratégiát később *reális elrettentésként* (real deterrence) említik. Ez különbözött az *azonnali elrettentéstől*, amellyel azokra a helyzetekre kell reagálni, amikor az ellenséges szándék és fenyegetés nyilvánvaló, amikor meg kell akadályozni egy támadást.⁴⁸ A kölcsönösen biztosított megsemmisítés képessége azonban nem tudta megakadályozni a Szovjetunió afganisztáni beavatkozását vagy afrikai térhódítását.⁴⁹

A stratégiai fegyverek korlátozásáról szóló SALT I és SALT II tárgyalások,⁵⁰ a fegyverzetellenőrzés és a reagani adminisztráció irányváltása a rakétavédelem felé újabb változást jelentettek a stratégiában. A hidegháború végére az Amerikai Egyesült Államok egyetlen szuperhatalomként már kevésbé volt érdekelt az elrettentésben, mint a védelemben.

Az elrettentés negyedik hulláma

A Szovjetunió és a Varsói Szerződés felbomlása után a NATO végleg lemondott az *előretolt védelem és rugalmas reagálás* katonai koncepciójáról, ami a stratégiai elrettentés része volt. A katonai képességek szervezésének más stratégiai irányát preferálta, amely az instabilitásból adódó fenyegetéshez igazította a képességek alkalmazását.

A terrorizmus, a tekintélyelvűség, az etnikai rivalizálás, a helyi konfliktusok, a gazdasági destabilizáció, a természeti katasztrófák és a polgárháborúk voltak a hidegháború utáni instabilitás fő forrásai.⁵¹ Ráadásul az említett kihívások kiemelték az elrettentési stratégiák hiányosságait. Erre válaszul a 2001-ben elnökké választott George W. Bush kormánya a *megelőzésre* helyezte a fő hangsúlyt, amely többek számára azt a feltételezést támasztotta alá, hogy az Amerikai Egyesült Államok és ezáltal bizonyos fokig a NATO is felhagyott az elrettentéssel, és sokkal inkább a megelőző katonai beavatkozásra összpontosított.⁵²

A 2008 augusztusában kirobbant dél-oszétiai fegyveres konfliktus, a Krím orosz megszállása 2014-ben, majd a 2022. február 24-én indított nyílt katonai agresszió Ukrajna ellen ismét fókuszba helyezte az Amerikai Egyesült Államok és a NATO elrettentő képességének kérdését. Főként azért, mert egyesek az ukrajnai inváziót az elrettentés stratégia kudarcának látják, vagyis nem sikerült Oroszországot elrettenteni az Ukrajna elleni fegyveres konfliktustól. Mások az elrettentési stratégia sikerét látják benne, mert Oroszország nem kockáztatott meg egy támadást valamely NATO-tagország – leginkább balti állam – ellen. A NATO stratégiai koncepciója és az azt támogató, az euroatlanti térség védelmét szolgáló *elrettentési és védelmi tervcsalád* a hidegháború vége óta alkalmazott elrettentés és védelem stratégia újratervezése.⁵³

⁴⁷ McNamara 1967.

⁴⁸ Freedman 2010: i. m. 255.

⁴⁹ Jervis 2002.

⁵⁰ Strategic Arms Limitation Talks – SALT: 1969–1979 között az amerikai és a szovjet fél között folytak.

⁵¹ Covington 2023.

⁵² Knopf 2010, 2.

⁵³ Covington 2023: i. m.

Az elrettentés ötödik hulláma

Napjainkban a kortárs elrettentéstudomány az „ötödik hullámát” éli, amelyben az innováció, a tudomány és a technológia kiemelkedő szerepet játszik. A mesterséges intelligencia, a gépi tanulás és más kapcsolódó technológiák már komolyan befolyásolják az elrettentés, a kompetencia és a kényszerítés természetét, hatókörét és gyakorlatát.⁵⁴

A NATO JELENLEGI ELRETTENTÉSI STRATÉGIÁJA, AZ ELRETTENTÉS JÖVŐBENI LEHETŐSÉGEI

A Krím 2014-es annektálása fordulópontra fordult a NATO történetében. Az orosz revizionizmus kézzelfogható fenyegetése azonnali válaszlépéseket követelt. A balti államok és Lengyelország irányába lehetséges korlátozott támadás veszélyeztette a NATO keleti szárnyát. A NATO „leporolta” a *Pajzs és Kard* stratégiáját, valamint az elrettentés és védelem érdekében a Szövetség keleti szárnyán 2017-ben egy megerősített előretolt jelenlétet hozott létre, ami négy többnemzeti harccsoportból állt Észtországban, Lettországban, Litvániában és Lengyelországban. Ezzel egy időben állandó haditengerészeti erőket telepített a Földközi- és a Fekete-tengeren. A telepített képesség azonban nem generál eszkalációt, ugyanakkor alkalmas arra, hogy megtámadása esetén a kollektív válaszdadás lehetőségét megadja a NATO számára („*tripwire*”, vagyis „*botlódrót*”⁵⁵ hatás), ugyanakkor valós komoly védelmi potenciállal csak korlátozottan rendelkezik.⁵⁶

A NATO *elrettentési és védelmi tervcsaládot* (DDA⁵⁷) a NATO-tagállamok vezérkari főnökei és védelmi miniszterei 2020-ban, majd ezt követően a Szövetség állam- és kormányfői 2021-ben hagyták jóvá. A DDA katonai koncepciója alkalmazkodik a modern hadviselés és a biztonsági környezet elvárásaihoz, fenntartja a Szövetség védelmi jellegét, és tükrözi a szövetségesek elkötelezettségét a stabil, szabályokon alapuló euroatlanti és globális rend mellett.

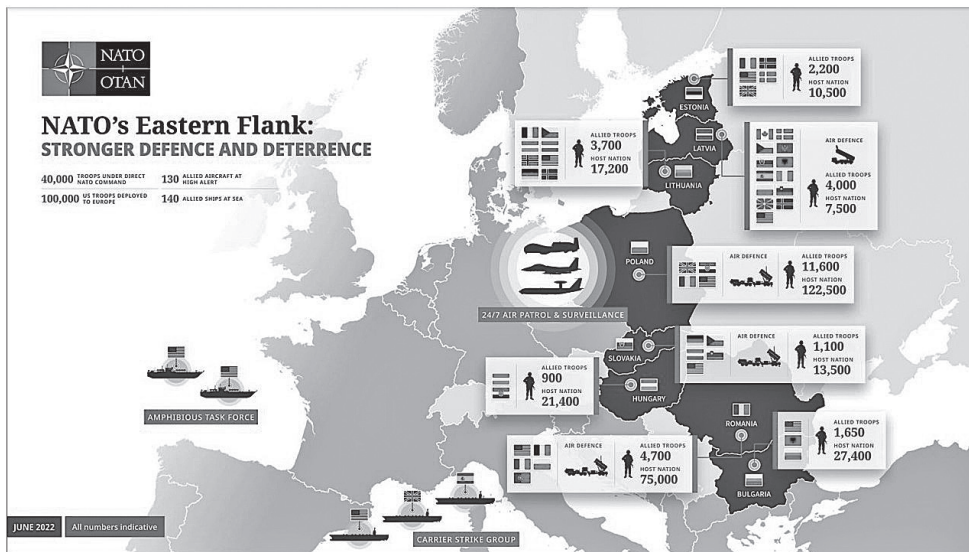
A tervcsaládot az az elv vezérli, hogy fenntartsa a Szövetség vezető szerepét mind államok közötti konfliktus, mind nem állami szereplők elleni fellépés kapcsán a képességek, a felkészültség és a földrajzi elhelyezkedés vonatkozásában. Az elrettentés terén a DDA kiemeli, hogy már békeidőben erőteljes katonai elrettentő képességet kell fenntartani és tevékenységet végrehajtani ahhoz, hogy megakadályozzuk a konfliktusba történő átmenetet. A védelem terén a DDA alapján a NATO-erők alkalmazása egy agresszióra válaszul megköveteli, hogy egymást erősítő, robusztus, multitér műveletekre mind stratégiai, mind műveleti szinten alkalmazható képesség álljon rendelkezésre a Szövetség teljes területén. A DDA segítségével a Szövetség átfogó védelme egyetlen, 360 fokos, stratégiai szintű védelmi rendszert generált, amely képes *hatékony választ* adni veszélyhelyzet esetén a Szövetség egy tagja, a szövetség-

⁵⁴ Wilner 2022.

⁵⁵ Tripwire hatás, amikor az alkalmazott kisméretű erő nem generál eszkalációt, viszont alkalmas arra, hogy agresszió esetén a kollektív válaszdadás lehetőségét megadja. Monaghan et al. 2022.

⁵⁶ Brown 2021.

⁵⁷ Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area (DDA).

1. ábra A NATO előretolt jelenléte a Szövetség keleti szárnyán⁵⁸

gések egy csoportja vagy a Szövetség egésze részére. A DDA egy olyan védelmi stratégia, amelynek célja a Szövetség minden egyes négyzetcentiméterének védelme.⁵⁹

A madridi csúcstalálkozó döntése értelmében a NATO továbbfejlesztette a megerősített előretolt jelenlétét, és az eredeti négy harccsoport mellé további négy harccsoport létrehozását kezdeményezte Szlovákiában, Magyarországon, Romániában és Bulgáriában.⁶⁰ A NATO következő lépéseként pedig a már létrehozott harccsoportok „dandárosításáról” döntött, a folyamat jelenleg is tart.

Az elrettentés jövője sokban függ attól, hogy megértjük-e azt a tényt, hogy a nemzetközi jog és a diplomácia megfelelő erő nélkül nem lesz képes az elrettentést hatékonyan végrehajtani, és ugyanúgy, pusztán a katonai erő sem lesz képes megfelelően alkalmazott diplomácia és a nemzetközi jog nélkül hatásokat elérni.⁶¹ Charles Brown vezérezredes, az amerikai Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának 2023. október 1-jén kinevezett elnöke a Stratégiai Parancsnokság elrettentéssel foglalkozó szimpóziumán kijelentette, hogy *integrált elrettentésre* van szükség, ami azt jelenti, hogy a nemzet minden erejét fel kell használni a siker érdekében, összehangolva a politikai célokkal, valamint holisztikus elrettentési stratégiaként az egyes versenytársakhoz kell igazítani az erőfeszítéseket. Brown szintén kiemelte azt a három területet, amire a katonai képességeknek fókuszálniuk kell, úgymint az ellenfelek megismerésére, a folyamatosan fejlődő információs környezetre és a fejlődő technológiára.⁶² Ennek megfelelően a DDA jelenleg megfelelő keretet ad az elrettentéshez, de annak további folyamatos felülvizsgálata elkerülhetetlen.

⁵⁸ NATO's Eastern Flank... 2022.

⁵⁹ Covington 2023: i. m.

⁶⁰ Monaghan et al. 2022: i. m.

⁶¹ Schwarz 2005, 34.

⁶² Olay 2024.

A NATO vonatkozásában több fontos feladatot kell elvégezni a védelem és ezen keresztül az elrettentés megerősítéséhez. Ezek közé tartozik a védelmi képességek növelése, beleértve a helyi védelmi erőket és a rezilienciát.⁶³ A szárazföldi erők vonatkozásában egyensúlyt kell teremteni a harcoló, a harctámogató és a harckiszolgáló támogató erők vonatkozásában, valamint elkerülhetetlen a haderők képességének növelése. Kiemelten kell kezelni a légvédelem, a mélységi tüzcsapás, a kiber támadó és védelmi képességek megerősítését. Ehhez – a digitalizáció fejlesztésével és a mesterséges intelligencia alkalmazásával – ki kell alakítani a harci műveletek vezetésére alkalmas vezetési és irányítási képességet.⁶⁴ A NATO nukleáris képessége szempontjából kiemelten fontos lesz a francia és a brit nukleáris csapásmérő képességek *integrálásának* vizsgálata és ezzel az Amerikai Egyesült Államok stratégiai képességének kiegészítése (esetleges „kiváltása”, ha az USA „*egy izolációs, NATO-szkeptikus politikát folytat*”). Macron elnök ezt a kérdést már 2022-ben felvetette. E két ország vonatkozásában ez az atomeszközök célba juttatására alkalmas kettős rendeltetésű repülőeszközök és csapásmérő tengeralattjárók előtérbe kerülését jelentené.⁶⁵ A NATO-logisztika vonatkozásában a katonai mobilitás fejlesztése elengedhetetlen, hogy a beérkező megerősítő erők időben és a megfelelő harci képességekkel jussanak ki a meghatározott terepszakaszokra.

A NATO elrettentési képességének jövője szempontjából egyrészt kiemelten fontos lesz a hitelesség fenntartása, ennek alapját a Szövetség *kohéziója* adja. Annak ellenére, hogy eddig a NATO kohéziója egységesnek mutatkozott, több Szövetségen belüli vita zajlott és zajlik jelenleg is, például a költségek elosztásáról és a képességcélok meghatározásáról. A kohézió fenntartása a Szövetség számára a legfontosabb feladat. Másrészt az említett katonai képességek megléte szintén nélkülözhetetlen a hitelesség fenntartásához. Harmadrészt pedig a világos, egyértelmű kommunikáció⁶⁶ alapvető feltétele annak, hogy a NATO kommunikációját ne lehessen félreérteni, illetve az abból kiragadott részeket az agresszor ne tudja saját céljaira (elszigeteltség csökkentése, szövetségépítés, belső kommunikáció, narratívaépítés) felhasználni. Szintén fontos kiemelni, hogy hasonlóan tiszta, egyértelmű és őszinte kommunikációt kell folytatni a Szövetségen belül és a partnerekkel egyaránt.

ÖSSZEGZÉS

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy az elrettentési stratégiák az idők során a megváltozott geopolitikai és egyéb hatásokra reagálva *folyamatosan változtak*, és ez a változás a jövőben is folytatódni fog. A nem is távoli jövőben számolni kell azzal, hogy az új forradalmi technológiák hatása – a fegyverrendszerek találati pontossága, hatótávolsága, túlélőképessége, az információs térben kifejtett hatások, a döntés-előkészítés és a döntés felgyorsítása, hogy csak néhányat emeljek ki az elrettentés területén (megtagadás és büntetés) – szignifikáns változásokat fog generálni. Ugyanakkor az elrettentés alapjai, ami az *agresszor döntésének befolyásolását* jelenti és annak három összetevő eleme, nevezetesen a *hitelesség, a képesség és a kommunikáció* változatlanul az elrettentés sikerének záloga marad.

⁶³ Bojang–Jacobs 2019.

⁶⁴ Barry et al. 2023, 5–6.

⁶⁵ Fayet 2024.

⁶⁶ Paulauskas 2016.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- *AAP-06 NATO GLOSSARY OF TERMS AND DEFINITIONS (ENGLISH AND FRENCH)* (2021). <https://www.collegesidekick.com/study-docs/5341783> (Letöltés időpontja: 2024. 12. 25.)
- Anderson, V. Justin et al.: *Extended Deterrence and Allied Assurance: Key Concepts and Current Challenges for U.S. Policy*. Colorado, US Air Force Institute For National Security Studies, 2013. 09. <https://www.usafa.edu/app/uploads/OCP69.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 08.)
- Barry, Ben et al.: *The Future of NATO's European Land Forces: Plans, Challenges, Prospects*. The International Institute for Strategic Studies, 2023. 06. https://www.iiss.org/globalassets/media-library---content--migration/files/research-papers/2023/06/iiss_the-future-of-natos-european-land-forces_june-2023.pdf (Letöltés időpontja 2024. 08. 15.)
- Bojang, Osman – Jacobs, John: *Denial or Punishment?: Perspectives on the Deterrence Strategy behind NATO's eFP in Lithuania*. Atlantisch Perspectief, Vol. 43, No. 3, 2019, 16–20. <https://www.jstor.org/stable/48581491> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Brodie, Bernard: *The Absolute Weapon, Atomic Power and World Order*. New Haven, Yale Institute of International Studies, 1946. 02. 15. <https://www.osti.gov/opennet/servlets/purl/16380564-wvLB09/16380564.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 06. 10.)
- Brown, Alan: *NATO Deterrence by Denial Strategy in Europe and Additional Capabilities Required*. Canadian Forces College, 2021. <https://www.cfc.forces.gc.ca/259/290/22/305/Brown.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Butterfield, Herbert: *The Tragic Element in Modern International Conflict*. The Review of Politics, 12(2), 1950, 147–164. <http://www.jstor.org/stable/1405050> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 05.)
- Codner, Michael: *Defining Deterrence*. In: Cain, C. Anthony (szerk.): *Deterrence in the twenty-first century: proceedings*. London, Air University Press, 2010, 15–26.
- Covington, Stephen R.: *NATO's Concept for Deterrence and Defence of the Euro-Atlantic Area (DDA)*. Belfer Center for Science and International Affairs, Harvard Kennedy School, 2023. <https://www.belfercenter.org/publication/natos-concept-deterrence-and-defence-euro-atlantic-area-dda> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 16.)
- Csiki Varga Tamás – Tálás Péter: *Megerősített elrettentés és védelem – a NATO új stratégiai koncepciójának és madridi csúcstalálkozójának értékelése*. Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, ELEMZÉSEK 2022/8. https://svkk.uni-nke.hu/document/svkk-uni-nke-hu-1506332684763/SVKI_Elemzesek_2022_8.pdf (Letöltés időpontja: 2023. 10. 08.)
- Elgersma, S. Darin: *Coercive Strategies and Their Inertial Considerations*. Military Review Online Exclusive, 2023. <https://www.armyupress.army.mil/journals/military-review/online-exclusive/2023-ole/coercive-strategies/> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 08.)
- Fairbanks, Charles H. Jr.: *MAD and U.S. strategy*. In: Sokolski, Henry D.: *Getting MAD: Nuclear mutual assured destruction, its origins and practice*. Strategic Studies Institute, US Army War College, 2004, 137–148. <http://www.jstor.org/stable/resrep12035.8> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 11.)
- Fayet, Héloïse: *The Future of Europe's Strategic Deterrence is (also) at Sea*. Italian Institute for International Political Studies, 2024. 06. 11. <https://www.ispionline.it/en/publication/the-future-of-europes-strategic-deterrence-is-also-at-sea-176897> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 18.)
- Freedman, Lawrence: *Framing Strategic Deterrence*. In: Cain, C. Anthony (szerk.): *Deterrence in the twenty-first century: proceedings*. Air University Press, London, 2010, 27–40.
- Freedman, Lawrence: *The Evolution of Nuclear Strategy*. St. Martin's Press, New York, 1989. https://www.jstor.org/stable/40204064?read-now=1&seq=3#page_scan_tab_contents (Letöltés időpontja: 2024. 08. 15.)

- Gaddis, John L.: *The Long Peace. Inquiries Into the History of the Cold War*. Oxford University Press, New York, 1987. <https://ia803103.us.archive.org/0/items/longpeace/long%20peace.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 01.)
- Gallagher, Mike: *State of (Deterrence by) Denial*. *The Washington Quarterly*, 42:2, 2019, 31–45. <https://www.mca-marines.org/wp-content/uploads/Rep.-Gallagher-State-of-Deterrence-by-Denial.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 01.)
- Glaser, Charles L.: *Analyzing Strategic Nuclear Policy*. Princeton University Press, Princeton, 1990.
- Huntington, Samuel P.: *Conventional Deterrence and Conventional Retaliation in Europe*. *International Security*, Vol. 8, No. 3, 1983, 32–56. <https://doi.org/10.2307/2538699> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 01.)
- Jervis, Robert: *Mutual Assured Destruction*. *Foreign Policy*, No. 133, 2002, 40–42. <https://doi.org/10.2307/3183553> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 15.)
- Jervis, Robert: *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton University Press, New Jersey, 1958.
- Kiss Petra: A NATO a hidegháború utolsó évtizedében. *Honvédségi Szemle*, 143. évf. 2015/4., 134–147. https://real-j.mtak.hu/16401/40/Honvedsegi_Szemle_2015_4_teljes_szam.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 08. 15.)
- Kissinger, Henry A.: *Diplomacy*. New York, Simon & Schuster. New York, 1994. https://www.academia.edu/29104344/Diplomacy_by_Henry_Alfred_Kissinger (Letöltés időpontja: 2024. 08. 13.)
- Kissinger, Henry A.: *Nuclear weapons and foreign policy*. Harper & Brothers, New York, 1957.
- Krajnc Zoltán: *Hadtudományi Lexikon – új kötet*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.
- Krepinevich, Andrew F.: *The Decline of Deterrence*. Center for a New American Security, 2020. 09. 14. <https://www.cnas.org/publications/commentary/the-decline-of-deterrence> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Lowther, Adam: *Understanding deterrence*. In: Cain, C. Anthony (szerk.): *Deterrence in the twenty-first century: proceedings*. London, Air University Press, London, 2010, 27–40.
- Mazarr, Michael J.: *Understanding Deterrence*. RAND Corporation, 2018. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/perspectives/PE200/PE295/RAND_PE295.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 07. 11.)
- McDonough, David S.: *Nuclear Superiority or Mutually Assured Deterrence: The Development of the US Nuclear Deterrent*. *International Journal*, Vol. 60, No. 3. 2005, 811–823. <https://doi.org/10.2307/40204064> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 17.)
- McNamara, Robert: *Mutual Deterrence*. Speech by Sec. of Defense Robert McNamara, 1967. <https://www.atomicarchive.com/resources/documents/deterrence/mcnamara-deterrence.html> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Mearsheimer, John J.: *Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War*. *International Security*, Vol. 15. No. 1. Summer 1990, 5–56. https://www.jstor.org/stable/2538981?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents (Letöltés időpontja: 2024. 06. 11.)
- Monaghan, Sean: *Resetting NATO's Defense and Deterrence The Sword and the Shield Redux*. Center for Strategic and International Studies, 2022. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/220628_Monaghan_ResettingNATO_DefenseDeterrence.pdf?VersionId=j73cwwXqZmuKo5VBYY.xPmp3Z7X2y7Yx (Letöltés időpontja: 2024. 08. 16.)
- Monaghan, Sean et al.: *Designing New Battlegroups: Advice for NATO Planners*. Center for Strategic and International Studies, 2022. <https://www.csis.org/analysis/designing-new-battlegroups-advice-nato-planners> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)

- Monaghan, Sean et al.: *Is NATO Ready for War?* Center for Strategic and International Studies, 2024. https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/2024-06/240611_Monaghan_Ready_War_0.pdf?VersionId=UO.QCdgxKL2h_hylPiZN8qalWtWAJ_YD (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Morgenthau, Hans J.: *Politics among Nations The Struggle for Power and Peace*. New York, Alfred A. Knopf, New York, 1949. <https://ia801507.us.archive.org/24/items/in.ernet.dli.2015.74487/2015.74487.Politics-Among-Nations-The-Struggle-For-Power-And-Peace.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 11.)
- NATO's Eastern Flank: Stronger defence and deterrence. 2022. 06. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/3/pdf/2203-map-det-def-east.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 12. 14.)
- *Nuclear Terms and Definitions in English*. NATO, 2007. https://www.nato.int/docu/glossary/eng-nuclear/nuc_glos-e.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 08. 10.)
- Olay, Matthew: Integrated Deterrence Is Key to Meeting Challenge of Future Conflicts, Brown Says. U.S. Department of Defense, 2024. 08. 14. <https://www.defense.gov/News/News-Stories/Article/Article/3874160/integrated-deterrence-is-key-to-meeting-challenge-of-future-conflicts-brown-says/> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 16.)
- Paul, T. V.: *Complex Deterrence*. In: Paul, T.V. et al. (szerk.): *Complex Deterrence – Strategy in the Global Age*. The University of Chicago Press, Chicago, 2009, 1–30.
- Paulauskas, Kęstutis: *On Deterrence*. NATO Review, 2016. <https://www.nato.int/docu/review/articles/2016/08/05/on-deterrence/index.html> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 01.)
- Schelling, Thomas C.: *The Strategy Of Conflict*. Pickle Partners Publishing, Potomac, 1960. <http://www.sackett.net/Strategy-of-Conflict.pdf> (Letöltés időpontja: 2024. 07. 09.)
- Schwarz, Klaus-Dieter: *The Future of Deterrence*. Stiftung Wissenschaft und Politik German Institute for International and Security Affairs, Research Paper, 2005. https://www.swpberlin.org/publications/products/research_papers/Microsoft_Word___S13_05_swz_engl_ks.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 08. 08.)
- Tálas Péter: *A NATO washingtoni csúcstalálkozásának eredményeiről*. Stratégiai Védelmi Kutatási Elemzések, 2024/13. [https://jli.uni-nke.hu/document/jli-uni-nke-hu/SVKI_Elemzesek_2024_13_A%20NATO%20washingtoni%20csucstalalkozojanak%20eredmenyei_\(Talas%20P\).pdf](https://jli.uni-nke.hu/document/jli-uni-nke-hu/SVKI_Elemzesek_2024_13_A%20NATO%20washingtoni%20csucstalalkozojanak%20eredmenyei_(Talas%20P).pdf) (Letöltés időpontja: 2023. 10. 08.)
- Waltz, N. Kenneth: *The Emerging Structure of International Politics*. International Security, Vol. 18, No. 2, Autumn 1993, 44–79. <https://www.jstor.org/stable/2539097> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 11.)
- Wilner, Alex: *AI and the Future of Deterrence: Promises and Pitfalls*. Centre for International Governance Innovation, 2022. <https://www.cigionline.org/articles/ai-and-the-future-of-deterrence-promises-and-pitfalls/> (Letöltés időpontja: 2024. 08. 16.)
- Yamamoto, Yoshinobu – Kono, Masaru (szerk.): *Akusesu Anzen Hoshoron*. Nihon Keizai Hyoronsha Ltd., Tokyo, 2005.
- Yamashita, Ai Hitoshi: *Glenn Snyder's Deterrence Theory and NATO's Deterrence Strategy during the Cold War*. JASDF Air& Space Studies Institute, Air Power Research No.6., 2020, 53–84. https://www.mod.go.jp/asdf/meguro/center/arpw06/6Research_Papers2.pdf (Letöltés időpontja: 2024. 08. 15.)
- Zagare, Frank C. – Kilgour, Marc D.: *Perfect Deterrence*. Cambridge University Press, Cambridge, 2000.